

Wat doe je wanneer in de tuin?

De fenologische kalender en de zaaikalender

Tekst Evelien Matthijssen en Maurice Broekaert

Wat is fenologie?

De fenologie is een zijkak van de botanica en de klimatologie, en staat voor de leer van de verschijnselen. Fenologen schrijven jaar per jaar op wanneer een plantensoort kiemt, bloeit en vruchten vormt, wanneer het blad ontluikt, op welke datum de kikkers paren, wanneer de eerste zwaluw terugkomt etc.

Een gewone activiteiten- en zaaikalender geeft met data aan wanneer je het best groenten en/of bloemen zaait, poot of uitplant. Bij een fenologische tuinkalender zijn de werkzaamheden in de tuin niet strikt gebonden aan een kalenderdatum; ze refereren aan een specifiek natuurverschijnsel.

Er zijn vier astronomische seizoenen, die op vaste data beginnen en eindigen. De fenologie verdeelt het jaar echter in tien seizoenen, die elkaar eventueel overlappen. Aan elk van deze seizoenen kun je tuinwerkzaamheden verbinden. De fenologische kalender helpt de tuinier in het beheer van zijn groenten-, sier- en fruittuin door zijn activiteiten te koppelen aan de waarneming van natuurverschijnselen in zijn eigen omgeving.

Velt-lid Maurice Broekaert houdt al enkele jaren een fenologische kalender bij. Vertrekkende vanuit zijn waarnemingen vergelijken we wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen de gewone zaaikalender en de fenologische kalender. De gewone zaaikalender komt uit de Velt-publicatie *Ecologisch Tuinieren voor Beginners*. We bespreken uitsluitend de groenten uit deze zaaikalender.

Dit zijn de tien seizoenen met referenties voor de seizoenswissel

- Winter
half december-half februari
de bessen van de klimop zijn zwart
- Beginnende lente
half februari-eind maart
hazelaar bloeit
eerste sneeuwkllokjes komen op
- Vroege lente
begin april-half april
paardenbloem bloeit
- Volop lente
half april-eind mei
haagbeuk loopt uit
vergeet-mij-nietje bloeit
- Voorzomer
begin juni-eind juni
grassen en gewone zegge bloeien
vlier bloeit
- Hoogzomer
begin juli-eind juli
eerste kersen en aalbessen zijn rijp
- Nazomer
begin augustus-eind augustus
lijsterbessen zijn rijp
tarwe wordt geoogst
- Vroege herfst
begin september-half september
herfsttijloos en cyclamen bloeien
vlierbessen zijn rijp
- Volop herfst
half september-eind oktober
buitendruiven worden rijp
paardenkastanjes vallen uit hun bolster
- Late herfst
begin november-half december
bladeren van de okkernoot vallen
lindeboom is kaal

Winter & beginnende lente

De winter is de juiste tijd om allerlei voorbereidingen voor het teeltseizoen te treffen en ervoor te zorgen dat de ingekuilde groenten beschermd blijven.

Als de sneeuwkllokjes ontluiken, breekt de beginnende lente aan. Je kunt nu de bodembedekking in de moestuin wegnemen en weer aan het werk gaan in de moestuin.

Fenologische referentie	In de groentetuin
Winter (half december tot half februari)	
<ul style="list-style-type: none"> • De bessen van de klimop zijn zwart. • Kerstroos (<i>Helleborus niger</i>) bloeit. • Toverhazelaar (<i>Hamamelis mollis</i>) bloeit. • Winterjasmijn (<i>Jasminum nudiflorum</i>) bloeit. • Maagdenpalm (<i>Vinca minor</i>) bloeit. • Hazelaar (<i>Corylus avellana</i>) bloeit. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaden en pootaardappelen bestellen. • Gereedschap in orde brengen. • Teeltplan opstellen. • Ingekuilde groenten beschutten. • Rijshout voor erwten voorzien.
Beginnende lente (half februari tot eind maart)	
<ul style="list-style-type: none"> • Sneeuwkllokjes (<i>Galanthus nivalis</i>) ontluiken. • Maarts viooltje (<i>Viola odorata</i>) bloeit. • Chinees klokje (<i>Forsythia suspensa</i>) bloeit. • Madeliefjes (<i>Bellis perennis</i>) komen op. • Longkruid (<i>Pulmonaria officinalis</i>) bloeit. • Katjes van de wilg (<i>Salix alba</i>) zijn wit. • Krokus (<i>Crocus vernus</i>) bloeit. • Paardenbloem (<i>Taraxacum officinale</i>) komt op. • Schoenlappersplant (<i>Bergenia cordifolia</i>) bloeit. • Gele kornoelje (<i>Cornus mas</i>) bloeit. • Lenteanemoon (<i>Anemona blanda</i>) bloeit. • Bosanemoon (<i>Anemona nemorosa</i>) bloeit. • Draadereprijs (<i>Veronica filiformis</i>) bloeit. • Paasbloemen (<i>Narcissus pseudonarcissus</i>) bloeit. • Sleedoorn (<i>Prunus spinosa</i>) bloeit. • Wilg (<i>Salix alba</i>) verliest zijn katjes. • Ranonkelstruik (<i>Kerria Japonica</i>) krijgt eerste bloemen. • Berk (<i>Betula pubescens</i>) bladontplooiing. • Speenkruid (<i>Ranunculus ficaria</i>) bloeit. • Paardenbloem (<i>Taraxacum officinale</i>) in bloei. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bodembedekking wegnemen. • Poot plantui, sjalot, knoflook en aardpeer. • Eerste zaai van spinazie, peterselie, kervel, tuinkers, erwten, radijs, rode biet, raap, labboon, zaaiui, spruitkool. • Zaai zomerwortel, zomerspinazie, koriander, sla, winterprei, warmoes, bewaarkolen, snijselder, asperge, postelein. • Laatste zaai van radijs, labboon, raap, ui, spruitkool. • Poot de vroege aardappelen. • Plant de eerste zomerprei, sla, laatste sjalot.

		Kool		Blad						Vrucht		Wortel				Aardapp.		Peul														
		Witte kool	Rode kool	Radis Saxa	Radis Cherry B.	Chinese kool	Snijsla	Pluksla	Tuinkers	Warmoes	Snijseider	Kropsia zomer	Kropsia herfst	Knolselder	Winterpostelein	Courgette	Pompoen klein	Plantui	Rode biet Egypt.	Rode biet Kogel	Knolvenkel Flor.	Knolvenkel Zefa	Pastinaak norm.	Pastinaak laat	Vroege aardappel	Halfvroege	Doperwt	Sluimerwt	Prinsessenboon	Snijboon		
Feb	1							b o		o					o								o	o								
	2							b o		o					o									o	o							
	3							b o		o					o			p						o	o							
	4							b o		o			b	o				p						o	o		voorkiemen	voorkiemen				
Maa	1			z		z	z	b o		o			b	o			p						o	o		voorkiemen	voorkiemen	z	z			
	2			z		z	z	b o		o			b	o				p						o	o		voorkiemen	voorkiemen	z	z		
	3			z		z	z	b o		o			b	o				p	z					o	o	p	p	z	z			
	4	z	z	z		z	z	b o		o			b	o				p	z					o	o	p	p	z	z			

Legende

z: buiten zaaien b: binnen zaaien p: planten of uitplanten o: oogsten v: verspenen

Vroege lente & volle lente

Fenologische referentie	In de groentetuin
Vroege lente (begin april tot half april)	
<ul style="list-style-type: none"> • Botanische tulpen bloeien. • Kievitsbloem (<i>Fritilaria meleagris</i>) bloeit. • Tulpenboom (<i>Magnolia</i>) bloeit. • Judaspenning (<i>Lunaria</i>) en sleutelbloem (<i>Primula</i>) bloeien. • Krentenboompje (<i>Amelanchier lamarckii</i>) bloeit. • Dovenetels (<i>Lamium album</i> en <i>galeobdolon</i>) bloeien. • Fluitenkruid (<i>Anthriscus sylvestris</i>) bloeit. • Longkruid (<i>Pulmonaria officinalis</i>) bloeit. • Perenboom (<i>Pyrus Conférence</i>) bloeit. • Kriekenboom (<i>Cerasus</i>) bloeit. • Smeerwortel (<i>Symphitum officinalis</i>) bloeit. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaai zomerwortel, zomerspinazie, koriander, sla, winterprei, warmoes, bewaarkolen, snijselder, asperge, postelein, rucola, kervel, rode biet, erwten. • Laatste zaai van radijs, labbon, raap, ui, spruitkool. • Plant de eerste zomerprei, sla, laatste sjalot. • Poot de vroege aardappelen.
Volle lente (half april tot eind mei)	
<ul style="list-style-type: none"> • Het vergeet-mij-nietje (<i>Myosotis arvensis</i>) bloeit. • Lievevrouwebedstro (<i>Galium odoratum</i>) bloeit. • Paardenbloem (<i>Taraxacum officinale</i>) staat in zaad. • Zwarte en rode bes (<i>Ribes</i>) bloeien. • Lelietje-van-dalen (<i>Convallaria majalis</i>) bloeit. • Daslook (<i>Allium ursinum</i>) bloeit. • Salomonszegel (<i>Polygonatum multiflorum</i>) loopt uit. • Korenbloem (<i>Centaurea cyanus</i>) bloeit. • Kervel bloeit. • Seringen (<i>Seringa vulgaris</i>) bloeien. • Lijsterbes (<i>Sorbus aucuparia</i>) bloeit. • Pioenen (<i>Paeonia suffruticosa</i>) bloeien. • Paardenkastanje (<i>Aesculus hippocastanum</i>) bloeit. • Salie (<i>Salvia officinalis</i>) bloeit. • Weegbree (<i>Carex nigra</i>) bloeit. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaai koolrabi, zomerwortel, schorseneer, pastinaak, wortelpeterselie, winterwortel, groene selder, witlof, sla, kardoer, bonen, suikermais, savooikool, herfstbloemkool, spinazie, rode biet. • Laatste zaai van erwten en winterprei. • Plant vroege bloemkool, broccoli, koolrabi, kropsla, zomerprei, vroege selder, herfstkool, ui, tomaat, pompoen, courgette, komkommer, artisjok. • Poot de late aardappelen. • Eerste asperges oogsten.

		Kool					Blad					Vrucht		Wortel					Aardapp.		Peul									
		Witte kool	Rode kool	Radis Saxa	Radis Cherry B.	Chinese kool	Snijsla	Pluuksla	Tuinkers	Warmoes	Snijselder	Kropsla zomer	Kropsla herfst	Knolselder	Winterpostelein	Courgette	Pompoen klein	Plantui	Rode biet Egypt.	Rode biet Kogel	Knolvenkel Flor.	Knolvenkel Zefa	Pastinaak norm.	Pastinaak laat	Vroege aardappel	Halfvroege	Doperwt	Sluimerwt	Prinsessenboon	Snijboon
April	1	z	z	z		z	z	o		o	z		v				p	z						p	p	z	z			
	2	z	z	z		z	z			o	z		v				p	z						p	p	z	z			
	3	z	z			z	z		z	z	o	z	v						z			z			p	z	z			
	4	z	z	o		z	z		z	z	o	z	v		b	b			z			z				z	z			
Mei	1			o		o	z		z	z	z	p	p		b	b			z			z								
	2			o		o	z		z	z	z	p	p		b	b			z			z								
	3	p	p	o		o	z		z	z	z	p	p		b	p	b	p			z							z	z	
	4	p	p	o		o	z		z	o	z	z	p	p		b	p	b	p			z						z	z	

Legende

z: buiten zaaien b: binnen zaaien p: planten of uitplanten o: oogsten v: verspenen

		Kool				Blad				Vrucht				Wortel				Aardapp.		Peul										
		Witte kool	Rode kool	Radis Saxa	Radis Cherry B.	Chinese kool	Snijsla	Pluuksla	Tuinkers	Warmoes	Snijzelder	Kropsla zomer	Kropsla herfst	Knolselder	Winterpostelein	Courgette	Pompoen klein	Plantui	Rode biet Egypt.	Rode biet Kogel	Knolvenkel Flor.	Knolvenkel Zefa	Pastinaak norm.	Pastinaak laat	Vroege aardappel	Halfvroege	Doperwt	Sluimerwt	Prinsessenboon	Snijboon
Juni	1	p	p	o		o	o		z o	z	z p		p		p	p			z		z							o	z	z
	2	p	p				o		z o	z	z p		p		p	p			z		z			o				o	z	z
	3	p	p				o		z o	z	z p				p	p			o	z		z		o				o	z	z
	4	p	p				o		z o	z	z p				p				o	z	z	z		o			o	o	z	z
Juli	1			z		o			z o	z	z p							o	z	z			z	o		o	o			
	2			z		o			z o	z	o p				o		o	o		z			z	o		o			o	
	3			z	z	o			o	z	o	z			o			o	o					o		o		o	o	
	4			z	z	o			o	z	o	z			o			o	o					o		o		o	o	

Legende

z: buiten zaaien b: binnen zaaien p: planten of uitplanten o: oogsten v: verspenen

Nazomer & vroege herfst

De nazomer begint met het rood kleuren van de vruchten van de lijsterbes en eindigt met de oogst van de late pruimen. Als de zwarte bessen van de vlier zwaar

beginnen te wegen, dan zitten we in de vroege herfst, tot de rozenbottels rood worden.

Fenologische referentie	In de groentetuin
Nazomer (begin augustus tot einde augustus)	
<ul style="list-style-type: none"> • De bessen van de lijsterbes zijn rijp (<i>Sorbus aucuparia</i>). • De haver wordt geoogst. • De pruimen worden rijp. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaai kervel, peterselie, veldsla, spinazie. • Zaai winterui. • Laat tomaten narijpen.
Vroege herfst (begin september tot half september)	
<ul style="list-style-type: none"> • De bessen van de vlierbes zijn rijp (<i>Sambucus nigra</i>). • Cyclamen en herfsttijloos bloeien (<i>Cyclamen hederifolium</i> en <i>Colchicum autumnale</i>). • Rozenbottels worden rood. 	<ul style="list-style-type: none"> • Zaai kervel, veldsla, spinazie.

	Kool				Blad				Vrucht		Wortel				Aardapp.		Peul												
	Witte kool	Rode kool	Radis Saxa	Radis Cherry B.	Chinees kool	Snijsla	Pluksla	Tuinkers	Warmoes	Snijselder	Kropsia zomer	Kropsia herfst	Knolselder	Winterpostelein	Courgette	Pompoen klein	Plantui	Rode biet Egypt.	Rode biet Kogel	Knolvenkel Flor.	Knolvenkel Zefa	Pastinaak norm.	Pastinaak laat	Vroege aardappel	Halfvroeg	Doperwt	Sluimerwt	Prinsessenboon	Snijboon
Aug. 1			z o	z				o	o	o	z		z	o		o	o								o	o		o	o
Aug. 2			z o	z				o	o	o	z p		z	o		o	o								o			o	o
Aug. 3			z o					o	o	o	p		z	o											o			o	o
Aug. 4			o					o	o	o	p		z	o						o					o			o	o
Sept. 1			o					o	o	o	p		z	o	o					o					o			o	o
Sept. 2			o					o	o	o			z	o	o					o					o			o	o
Sept. 3			o					o	o	o				o	o				o	o	o				o			o	o
Sept. 4			o					o	o	o				o	o				o	o	o				o			o	o

Legende

z: buiten zaaien b: binnen zaaien p: planten of uitplanten o: oogsten v: verspenen

Volop herfst

Volop herfst wordt ingeluid met het vallen van de vruchten van de paardenkastanje. De bolsters hebben amper een drietal dagen nodig om open te barsten en de boom te bevrijden van al zijn vruchten. Dit is een relatief nauwkeurig fenologisch signaal.

Tijdens dit seizoen treedt er een bijzonder verschijnsel op: na enkele regendagen, wanneer het kwik aan de lage kant zit,

ervaren we plots enkele warme dagen, alsof de zomer ons wil doen geloven dat hij zich nog niet gewonnen geeft. Deze korte periode noemt men het Sint-Michielszomertje; Sint-Michielsdag valt op 29 september. De Engelsen noemen hem *Indian summer* en de Fransen spreken van *l'été indien*. Een verschijnsel dat de tegenhanger lijkt van de drie koude dagen die men waarneemt rond 15 mei.

Sint-Michiel verwittigt ons als het ware dat de eerste vorst aan de grond kan optreden. Tegen het einde van dit seizoen verhuis je de vorstgevoelige planten naar warmere plaatsen en denk je aan het oogsten en inkuilen van bewaargroenten. Dit is ook de goede periode om planten vegetatief te vermenigvuldigen. Volop herfst sluiten we af wanneer de notenboom zijn bladeren begint te verliezen. De andere bomen volgen later.

Fenologische referentie	In de groentetuin
Volop herfst (half september tot einde oktober)	
<ul style="list-style-type: none"> • De bolsters van de paardenkastanje springen open. • Sint Michielszomertje (einde september). • De beuk verkleurt (50 procent). • De klimop bloeit. • De beuk verkleurt (100 procent). • De bladeren van de notenboom vallen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Oogst bewaaraardappel, pompoen, courgette, rode biet. • Laatste zaai van kervel, spinazie, veldsla. • Plant knoflook. • Kuil wortel, rode biet, knolselder en witlof in. • Bescherm winterkolen, groene selder en andijvie tegen de vorst. • Bedek alle percelen met organisch afval.

		Kool		Blad				Vrucht		Wortel		Aardapp.		Peul																				
		Witte kool	Rode kool	Radjijs Saxa	Radjijs Cherry B.	Chinese kool	Snijsla	Pluksla	Tuinkers	Warmoes	Snijselder	Kropsla zomer	Kropsla herfst	Knolselder	Winterpostelein	Courgette	Pompoen klein	Plantui	Rode biet Egypt.	Rode biet Kogel	Knolvenkel Flor.	Knolvenkel Zefa	Pastinaak norm.	Pastinaak laat	Vroege aardappel	Halfvroege	Doperwt	Sluimerwt	Prinsessenboon	Snijboon				
Okt.	1	o	o		o				o	o			o	o					o	o		o												
	2	o	o		o				o	o			o	o					o	o		o												
	3	o	o		o				o	o			o	o					o	o		o												
	4	o	o		o				o	o			o	o					o	o		o												
Nov.	1	o	o		o			b		o			o						o	o		o												
	2				o			bo		o			o						o			o												
	3							bo		o			o									o												
	4							bo		o			o									o												

Legende

z: buiten zaaien b: binnen zaaien p: planten of uitplanten o: oogsten v: verspenen

Late herfst

late herfst

Fenologische referentie	In de groentetuin
Late herfst (begin november tot half december)	
<ul style="list-style-type: none"> • Bladval van de linde, berk, lijsterbes, en vervolgens de paardenkastanje, populier en wilg. • De bladeren van de appel- en perenboom vallen. • De zomereik sluit de rij. • De bessen van de maretak zijn rijp • De kerstroos gaat bloeien. 	<ul style="list-style-type: none"> • Witlof intafelen en trekken. • Rabarber en vaste keukenkruiden scheuren. • Compost afdekken tegen uitspoeling. • Aspergeloof afsnijden. • Knoflook, kleinfruit en fruitbomen planten. • Late herfstprei, pastinaak en schorseneer oogsten. • Tuinkers, alfalfa en kiemgroenten op de vensterbank zaaien.

	Kool				Blad				Vrucht		Wortel				Aardapp.		Peul													
	Witte kool	Rode kool	Radis Saxa	Radis Cherry B.	Chinese kool	Snijsla	Pluksla	Tuinkers	Warmoes	Snijselder	Kropsia zomer	Kropsia herfst	Knolselder	Winterpostelein	Courgette	Pompoen klein	Plantui	Rode biet Egypt.	Rode biet Kogel	Knolvenkel Flor.	Knolvenkel Zefa	Pastinaak norm.	Pastinaak laat	Vroege aardappel	Halfvroeg	Doperwt	Sluimerwt	Prinsessenboon	Snijboon	
Dec.	1							bo		o				o								o								
	2							bo		o				o								o								
	3							bo		o				o								o	o							
	4							bo		o				o								o	o							
Jan.	1							bo		o				o								o	o							
	2							bo		o				o								o	o							
	3							bo		o				o								o	o							
	4							bo		o				o								o	o							

Legende

z: buiten zaaien b: binnen zaaien p: planten of uitplanten o: oogsten v: verspenen